Research Institute for Security and Development Studies

Strategic Studies Quarterly

P-ISSN: 1735-0272 | E-ISSN: 2980-910X

Quarterly.risstudies.org

Received: December 23, 2025
Revised: August 5, 2026
Accepted: August 16, 2026
Published: August 27, 2026

The Principle of Preserving the System and Defining the Referent Object of Security in the Islamic State's Security Governance: Levels and Priorities

Rasoul Hakami Shalamzari, Department of Security Jurisprudence, Research Institute for Fundamental Security Studies, Institute for Security and Development Studies, Tehran, Iran.

Corresponding AuthorEmail Address: hakami68@isdsac.ir

Introduction

Security governance is an emerging subject in contemporary security studies. It has evolved beyond the traditional conceptual framework of security to encompass a broader understanding of both the referent object of security and the actors involved. The concept now encompasses three interrelated dimensions: the referent object of security, security actors, and the processes through which security is provided. Of these, the referent object of security has logical and ontological primacy. Identifying what is to be protected provides the starting point for security policymaking and shapes the actions and institutional mechanisms through which security is pursued. Unless the object of protection is clearly defined, it is impossible to identify relevant threats, determine which actors have legitimate authority, or design appropriate security arrangements.

The Islamic state is founded on Islamic jurisprudence (fiqh), which is expected to play a comprehensive role in the governance of human affairs, particularly in the domain of security. This makes it necessary to examine the referent object of security in the Islamic state's system of security governance from a jurisprudential perspective. In Shi'i jurisprudential thought, matters whose preservation is considered essential to society are

Article type: Original Research

How to cite this article: Hakami Shalamzari, R. (2026). The Principle of Preserving the System and Defining the Referent Object of Security in the Islamic State's Security Governance: Levels and Priorities. *Strategic Studies Quarterly*, 29(2), 55-79. DOI:10.22034/ssq.2026.576389.4370.

addressed under the principle of ḥifẓ al-niẓām (the principle of preserving the system). This principle can take precedence over, or qualify, certain other legal proofs, particularly in matters concerning security measures. In such cases, it may alter the applicable legal ruling or justify actions that would otherwise be deemed impermissible. However, the broad and sometimes insufficiently qualified invocation of this principle to justify or prohibit security measures in the Islamic Republic of Iran makes a more systematic examination necessary.

Accordingly, the present study addresses the following question: Given the different levels and meanings of niẓām in political jurisprudence, what criteria determine priorities under the principle of preserving the system, and how does this hierarchy define and prioritize the referent object of security in the security governance of the Islamic state?

Methodology

This is an applied study based on documentary and library research. Relevant textual sources are collected through electronic databases and library resources and are subsequently subjected to description, analysis, and interpretation. At the analytical stage, an interrogative approach is used to formulate questions that help clarify the issues relevant to the central research question. The study then adopts an objectivist approach to interpretation in order to develop an impartial understanding of the subject. Finally, through contextual interpretation, it examines the historical and textual settings of the relevant sources and seeks to identify the most appropriate answers while avoiding subjective or arbitrary readings of the texts.

Findings and Discussion

The findings indicate that, in the jurisprudential literature, niẓām as invoked in the principle of preserving the system refers to the protection of the defining foundations and structural integrity of the system at three distinct levels.

The Human Social System (the Survival and Stability of Human Society): This is the first level identified in Shi‘i jurisprudential discourse as a referent object of security. It concerns those conditions whose absence, regardless of nationality, race, or other social distinctions, would make the survival of human society impossible or lead to serious disorder in collective life. At this level, the referent object of security is the human being as such, together with the preservation of life and the basic conditions of social order. The primary justification for protecting this level is rational: human reason independently recognizes the disruption of social order as reprehensible and

regards efforts to preserve it as commendable.

The Islamic System (Islamic Identity): The second level concerns the preservation of Islam itself and the territorial space in which it is established, namely Islamic lands, as well as the integrity and collective existence of the Muslim community, irrespective of nationality or similar distinctions. Its conceptual focus is the Muslim as such and the protection of the Islamic community's religious identity, existence, and territorial integrity. The principal justification for the necessity of preserving this level is a narration attributed to Imam al-Riḍā, the eighth Imam in Twelver Shia Islam, concerning the defense of frontiers. The general scope of the Imam's explanation, which refers to the danger of Islam's gradual decline and eventual disappearance (indirās), indicates that the obligation to preserve Islam is not limited to defending geographical borders..

The Islamic Political System: The third level in this conceptual framework concerns the political system as an established legal institution and governing structure. What distinguishes this level from the two preceding ones is its specific focus on the institution of the state. In the jurisprudential discourse of Shi'i scholars, the obligation to preserve the political system is not restricted to just governments; it may also extend to unjust forms of rule. This is because, in situations involving existential threats, the survival of the Islamic community may depend on the continuation of a form of government that lacks legitimate authorization.

An examination of the relative priority of these three levels, drawing on the distinction between the order of ontological existence and the order of normative obligation, further highlights the central role of the political system in establishing and protecting the other levels. This analysis indicates that, within the security governance framework of the Islamic state, preserving the Islamic political system takes precedence. This prioritization is grounded in the jurisprudential principle of al-ahamm wa al-muhimm (prioritizing the more important over the important), which is supported by both rational and transmitted evidence. The political system serves as the first line of defense in preserving both religion and the human social order. As some jurists have argued, the absence of Islamic government is tantamount to the suspension of Islam itself.

Conclusion

This study's analysis of the concept of niẓām demonstrates that the referent object of security in the Islamic state is closely linked to the principle of preserving the system in political jurisprudence. In this context,

the referent object of security comprises entities and institutions whose continued existence is threatened and whose preservation is legitimately warranted.

The study's first theoretical contribution is to establish a precise jurisprudential definition of niẓām. Although the concept encompasses a broad range of objects, the specific legal implications of the principle of preserving the system arise only when the defining foundations and structural integrity of the system are threatened. In other words, this principle can qualify or take precedence over other Islamic legal proofs only when the core or constitutive foundations of the system in question are at risk. Invoking it in circumstances that do not meet this condition is therefore unwarranted.

A second contribution is the development of a coherent typology of the levels of security within the framework of security governance. Drawing on the principle of preserving the system in political thought, the study identifies three levels of security: the survival and stability of human society, the preservation of Islamic identity, and the establishment and continuity of political authority. Among these, the preservation and continuity of the political system take priority because of its instrumental character and its functional importance in sustaining the other levels. This hierarchical priority, however, reflects the political system's role in maintaining the broader order; it does not mean that the referent object of security is confined to the political system or that other levels are excluded.

Finally, the findings show that the referent object of security in the Islamic state is defined by clear conceptual boundaries without being exclusive in scope. On the one hand, it is not limited to the state and includes the security of citizens. On the other hand, it is not confined to any particular Islamic country but extends to all Islamic states and the Muslim community as a whole. Moreover, by moving beyond a narrowly ideological conception of security, the Islamic state recognizes the human species itself as a referent object of security.

Keywords: *Security Governance; Principle of Preserving the System; Referent Object of Security; Islamic State; Human Species.*

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

This study was approved by the Ethics Committee of Research Institute for Security and Development Studies (ISDS), Tehran, Iran.

Funding Sources

This research received no external funding.

فصلنامه مطالعات راهبردی
شاپای چاپی: ۱۷۳۵-۰۷۲۷ | شاپای الکترونیکی: ۲۹۸۰-۹۱۰X
Quarterly.risstudies.org
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه مطالعات امنیت و پیشرفت

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۲
تاریخ اصلاح: ۱۴۰۵/۰۵/۱۴
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۲۵
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۶/۰۵

قاعده حفظ نظام و تحدید موضوع امنیت در حکمرانی امنیت دولت اسلامی؛ سطوح و اولویت‌ها

رسول حکمی شلمزاری، گروه فقه امنیت، پژوهشکده مطالعات بنیادین امنیت، پژوهشگاه مطالعات امنیت و پیشرفت، تهران، ایران.

رایانامه نویسنده مسئول: hakami68@isdsac.ir

چکیده

موضوع امنیت به‌مثابه یکی از ابعاد بنیادین حکمرانی امنیت دولت اسلامی پیوند وثیقی با قاعده فقهی حفظ نظام دارد. از همین روی، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و تفسیری درپی تبیین چگونگی اثرگذاری این قاعده بر تعیین و تحدید موضوع امنیت است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که «نظام» در قاعده حفظ نظام، در ادبیات فقهی ناظر است به صیانت از ملاک، قوام و جوهر نظام در سه سطحِ نظام نوع انسانی (بقاء و ثبات اجتماعی)، نظام اسلامی (هویت اسلامی) و نظام سیاسیِ اسلامی. بر همین اساس، موضوع امنیت در این چارچوب ماهیتی کلان، ساختاری و نظام‌مند می‌یابد و ناظر به تهدیدهایی است که متوجه بقا، انسجام و کارکرد این سطوح هستند؛ ازاین‌رو، تهدیدهای خرد، موردی و غیرساختاری، تا زمانی که به اخلال در جوهر نظام منتهی نشوند، در شمول این قاعده قرار نمی‌گیرند. افزون‌بر این، تحلیل تقدم و تأخر این سطوح با اتکا به تمایز میان سیر وجودی و سیر وجوبی و با لحاظ کارکرد محوری نظام سیاسی در تحقق و صیانت از سایر مراتب نظام، نشان می‌دهد که حفظ نظام سیاسی اسلامی در منظومه حکمرانی امنیت دولت اسلامی از اولویت برخوردار است.

واژگان کلیدی: حکمرانی امنیت، حفظ نظام، موضوع امنیت، دولت اسلامی، نوع انسان.

نوع مقاله: پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله: حکمی شیرازی، رسول (۱۴۰۵). قاعده حفظ نظام و تحدید موضوع امنیت در حکمرانی امنیت دولت اسلامی؛ سطوح و اولویت‌ها، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۹ (۲)، ۵۵-۷۹. Doi: 10.22034/ssq.2026.576389.4370

مقدمه

حکمرانی امنیت یکی از موضوعات نوپدید در مطالعات امنیتی معاصر است. این مفهوم در ادبیات جدید با گذار از دستگاه سنتی مفهوم امنیت، از دو بعد موضوع و کنشگران به مفهومی گسترده‌تر تبدیل شده است. به‌این‌ترتیب، حکمرانی امنیت به معنای نوعی نگاه جمعی منطقی، منسجم و جامع از موضوعیت تا عاملیت، در جهت تولید، حفظ و بازسازی امنیت است. باوجوداین، حکمرانی امنیت همان‌گونه که برخی از پژوهشگران تصریح کرده‌اند، نوعی اقدام جمعی برای دفاع از موضوع امنیت از تصمیم‌گیری تا دفع تهدید به‌دست نهادهای رسمی و غیررسمی است. این مفهوم از حکمرانی امنیت در ادبیات امنیتی، برای تمامی دولت‌ها ازجمله دولت اسلامی، دارای سه رکن موضوع امنیت، کنشگران امنیت و فرایند تأمین امنیت است؛ از میان این‌ها، موضوع امنیت ازلحاظ منطقی و هستی‌شناختی اولویت دارد، زیرا شناسایی آن، مبنای اولیه سیاست‌گذاری امنیتی و نقطه عزیمت تمامی کنش‌ها و سازوکارهای نهادی محسوب می‌شود.

باید خاطرنشان کرد که بدون تعیین آنچه باید محافظت شود (موضوع امنیت)، امکان تعریف تهدید و کنشگران مشروع وجود ندارد و نمی‌توان فرایند تأمین امنیت را به‌درستی طراحی کرد؛ درنتیجه، سخن‌گفتن از حکمرانی امنیت بر اساس سنجه شفاف‌سازی، به‌مثابه یکی از ویژگی‌های حکمرانی امنیت بدون تبیین موضوع امنیت، فاقد اعتبار نظری و بر اساس سنجه کارآمدی، مانع انسجام عملی است. از همین روی، تبیین موضوع امنیت به‌مثابه رکن بنیادین و نقطه ثقل حکمرانی امنیت برای تمام دولت‌ها ازجمله دولت اسلامی ضروری است. پایه‌گذاری دولت اسلامی بر دانش فقه و ضرورت حضور همه‌جانبه آن در اداره زندگی انسان از گهواره تا گور، به‌خصوص در ساحت حکمرانی امنیت، بررسی موضوع امنیت در حکمرانی امنیتی دولت اسلامی از منظر فقهی را ضروری می‌سازد.

اموری که در فقه سیاسی شیعه حفظ آن‌ها در جامعه اهمیت زیادی دارد، در گفتمان فقهای شیعه ذیل عنوان حفظ نظام مورد توجه قرار گرفته است. حفظ نظام به‌علت تخصیص و حکومت بر برخی از ادله به‌خصوص در نسبت با اقدام‌های امنیتی سبب تغیر حکم، نبود شفافیت و جواز اقدام‌هایی است که در غیر این صورت، جایز شمارش نمی‌شد. بااین‌حال، استناد دست‌ودل‌بازانه به حفظ نظام برای تجویز یا عدم تجویز برخی از اقدامات امنیتی در جمهوری اسلامی ایران ضروری می‌نماید این موضوع را

پیگیری کنیم. از همین روی، نظر به پیوند موضوع امنیت و حفظ نظام در سنت مطالعات فقه سیاسی، رسالت اصلی پژوهش حاضر پاسخ به این پرسش است که با توجه به سطوح و مراتب مختلف مفهوم نظام در فقه سیاسی، ملاک‌های اولویت‌بندی در قاعده حفظ نظام چیست و این رتبه‌بندی چگونه موجب تحدید و اولویت‌بخشی به موضوع امنیت در حکمرانی امنیت دولت اسلامی می‌شود؟

برای پاسخ به این پرسش، با وجود مطالعات و پژوهش‌های ارزشمندی که درباره مبانی فقهی «حفظ نظام» و نیز «حکمرانی امنیت» به‌صورت جداگانه انجام شده، اما به برهم‌باری این دو ساحت با ابتنای بر رویکرد «تحدید و تعیین موضوع امنیت» توجه نشده است. باوجوداین، نزدیک‌ترین منابع به این عنوان را می‌توان در یک صورت‌بندی انتقادی به دو جریان علمی تقسیم کرد که به‌رغم غنای محتوایی از پاسخ به پرسش اصلی این پژوهش بازمانده‌اند.

جریان نخست پژوهش‌های متمرکز بر تحلیل ماهوی حفظ نظام به‌مثابه یک مسئله فقهی بدون در نظر گرفتن دلالت‌های امنیتی آن است. دراین‌میان، آثار برجسته‌ای همچون «بررسی فقهی حفظ نظام و مسائل آن» (۱۴۰۳) به‌قلم سیدضیاء مرتضوی و نیز پژوهش «قاعده حفظ نظام» (۱۳۹۹) اثر محسن ملک‌افضلی ازحیث تبارشناسی فقهی و تبیین ابعاد نظری قاعده، جامعیت درخور اعتنایی دارند. در امتداد همین رویکرد، پژوهش‌های دیگری مانند «قاعده حفظ نظام و حریم خصوصی» (درگاهی، ۱۳۹۵)، «قواعد فقهی و حقوقی حاکم بر حفظ نظام» (وسکوئی اشکوری و همکاران، ۱۳۹۹)، «تغییر احکام عبادی در تزاحم با حفظ نظام» (میرلوحی و مهدوی کنی، ۱۴۰۳)، «وجوب حفظ نظام اسلامی در اندیشه امام خمینی» (الهام و موسوی، ۱۳۹۱)، «ابعاد قاعده حفظ نظام در نظام حقوقی و سیاسی ایران» (افتخاری و صادقی، ۱۳۹۱) و «ضرورت حفظ نظام و دفع اختلال» (باقی‌زاده و امیدی‌فرد، ۱۳۹۳) به ابعاد مختلف این قاعده پرداخته‌اند.

بااین‌حال، تجزیه‌وتحلیل پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که به‌رغم تلاش‌های ارزشمند انجام‌شده برای تبیین فقهی و حقوقی قاعده حفظ نظام، این آثار بیشتر به تبارشناسی فقهی، تبیین ابعاد نظری قاعده، جایگاه آن در فقه حکومتی و سازوکار تزاحم آن با سایر احکام بسنده کرده و از پیوند این قاعده با «موضوع امنیت» غفلت ورزیده‌اند. درواقع، این پژوهش‌ها کمتر مجالی برای امتداد مبانی فقهی در ساحت امنیت

ملی و حکمرانی امنیت یافته و دلالت‌های راهبردی این قاعده را در تعیین، تحدید و اولویت‌بندی موضوعات امنیتی مسکوت گذاشته‌اند. با این وصف، ظرفیت‌های نهفته در این دسته از مطالعات برای صورت‌بندی «موضوع امنیت» در سطح کلان همچنان نیازمند واکاوی و تکمیل است.

جریان دوم شامل پژوهش‌هایی است که حکمرانی امنیت را از منظرهای گوناگونی همچون بنیان‌های نظری، ساختارها و نهادها، کنشگران و مسائل ناظر به آن در جمهوری اسلامی ایران بررسی کرده‌اند. در میان این آثار، مهم‌ترین و جامع‌ترین منبع «مجموعه مقالات حکمرانی امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران» (۱۴۰۳) به کوشش مهدی میرمحمدی و میرقاسم بنی‌هاشمی است که تصویری به‌نسبت منسجم را از ابعاد مفهومی و نهادی حکمرانی امنیت ارائه می‌دهد. بااین‌حال، تحلیل انتقادی مجموع پژوهش‌های گردآوری‌شده در این اثر نشان می‌دهد که در هیچ‌یک از آن‌ها «حفظ نظام» به معنای مورد نظر این پژوهش، به‌مثابه مبنای تعیین و تحدید موضوع امنیت و به‌عنوان کانون تحلیل در حکمرانی امنیتی دولت اسلامی، محل توجه قرار نگرفته است. افزون‌بر این، بررسی نشریات تخصصی این حوزه نظیر دوفصلنامه «آیین حکمرانی» نیز نشان می‌دهد که در تمامی مقالات منتشرشده آن (سه دوره و شش شماره تاکنون)، پژوهشی با موضوع مشابه یافت نمی‌شود (آیین حکمرانی، ۱۴۰۴-۱۴۰۲). این خلأ نشان می‌دهد که به‌رغم غنای نسبی ادبیات موجود در تبیین ابعاد مختلف حکمرانی امنیت، به پیوند نظام‌مند حفظ نظام و مسئله موضوع‌شناسی امنیت همچنان توجه نشده است و پرداختن به آن برای رفع چالش‌های نظری و عملی حکمرانی امنیت در دولت اسلامی ضروری می‌نماید.

براین‌اساس، در امتداد فاصله تحلیلی معناداری که در ادبیات موجود شناسایی شده است، پس از تحلیل مفهومی «موضوع امنیت» و «حکمرانی امنیت»، پژوهش حاضر به دستگاه مفهومی «نظام»، گونه‌شناسی نظام‌ها و مراتبی می‌پردازد که در شریعت، بر حفظ آن‌ها تأکید شده است. سپس با ابتنا بر این گونه‌شناسی و با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و تفسیری، ملاک تقدم و تأخر و رتبه‌بندی در حفظ این مراتب تبیین می‌شود تا مشخص گردد قاعده حفظ نظام، بر اساس این اولویت‌بندی‌ها، چگونه موضوع امنیت را در حکمرانی امنیت دولت اسلامی تحدید، اولویت‌گذاری و صورت‌بندی می‌کند.

الف) روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر ازلحاظ هدف، کاربردی و ازحیث ابزار تحقیق و اسناد از سنخ پژوهش‌های اسنادی و کتابخانه‌ای است. به این منظور، نویسنده، با استفاده از ابزارهای الکترونیکی و کتابخانه‌ای، نصوص مرتبط با موضوع را گرد می‌آورد و در گام دوم، نظر به هدف اصلی پژوهش، به توصیف، تحلیل و تفسیر داده‌ها می‌پردازد. در این مرحله، نویسنده می‌کوشد با استفاده از روش استفهامی، سؤالات اثرگذار بر پاسخ به پرسش اصلی را طرح کند. وی سپس تلاش می‌کند با تکیه بر رویکرد عینیت‌گرایی تفسیری، فهمی عینی و بی‌طرفانه را از موضوع تحقیق به دست آورد و با روش تفهمی به زمینه و بافت نصوص راه یابد، تا بتواند ضمن پرهیز از تفسیربه‌رأی، پاسخ مناسب را از میان متون مرتبط کشف کند.

ب) دستگاه مفهومی نظام و موضوع امنیت در حکمرانی امنیت دولت اسلامی

۱. حکمرانی امنیت

حکمرانی امنیت مفهوم نوپدیدی است که برای اولین بار پس‌از جنگ سرد در دهه اول قرن بیستم در اروپا برای تبیین شیوه‌های رویاروی کشورهای اروپایی با تهدیدهای امنیتی فراملی طرح شد (Bevir and Hall, 2013: 17). این مفهوم در مطالعات امنیتی به دو شکل به کار رفته است. در کاربرد اول، حکمرانی معادل حکومت و سپس تطبیق آن بر عرصه امنیت است (صدرانیا، ۱۳۹۹: ۱۱۵). به عنوان نمونه برخی از پژوهشگران، با استفاده از تعریف ذکر شده پیرامون حکمرانی در گزارش «برنامه عمران ملل متحدد» به «اعمال قدرت سیاسی، اقتصادی و اداری برای مدیریت امور کشور در کلیه سطوح» بر تطبیق آن بر امنیت تلاش کرده‌اند (UNDP Policy Document, 1997: 2). در این نگاه، حکمرانی امنیت در بستر امنیت ملی به معنای اعمال قدرت در حوزه امنیت ملی است. مطابق این تعریف حکمرانی امنیت یک مفهوم «حاکمیت‌پایه» است که شامل تمام فرایندهای اعمال حاکمیت نسبت به حوزه امنیت می‌شود (مرندی، ۱۴۰۰: ۱۹۰). همچنین رضایی و نخجوانی حکمرانی امنیت را به «مجموعه‌ای از سیاست‌ها، قوانین، هنجارها و سازوکارهایی که به تأمین منافع ملی در پرتو صیانت از ارزش‌های ملی منجر می‌شود، به‌نحوی که تمام مؤلفه‌های ایجادکننده هویت و حاکمیت نسبت به هرگونه تهدید مصونیت داشته باشند» تعریف کرده‌اند (رضایی و نخجوانی، ۱۳۹۹: ۸۷).

حکمرانی امنیت در رویکرد دوم، در تقابل با مفهوم حکومت و اعمال یک‌سویه اقتدار مرکزی مفهوم‌بندی شده است. کراهمان حکمرانی امنیت را ساختارها و فرایندهایی تعریف کرده است که بازیگران دولتی و خصوصی بتوانند در نبود مرجع سیاسی مرکزی، نیازها و منافع خود را به‌واسطه تصمیم‌های الزام‌آور در سیاست‌گذاری پیگیری کنند (Krahmann, 2003: 11). برخی دیگر حکمرانی امنیت را راهبرد مشترک میان دولت و دیگر کنشگران تعریف کرده‌اند (Daase and friesendorf, 2010: 3). هامیری و همکاران وی حکمرانی امنیت را ظرفیت‌های امنیت‌ساز به‌واسطه سازوکار حاکمیت مؤثر تعریف می‌کنند (Hameiri, Jones and Sandor, 2018: 463-475).

با وجود این تعریف‌ها، حکمرانی امنیت چند ویژگی دارد. اول اینکه در مفهوم آن، نوعی تقابل با حکومت وجود دارد. در این نگاه، تقابل به معنای نفی حاکمیت نیست، بلکه همان‌گونه که کراهمان بیان کرده، به معنای «تفویض» اختیارات سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری به دیگر بخش‌هاست (Krahmann, 2003: 6). دوم اینکه موضوع امنیت اختصاص به دولت ندارد، بلکه دیگر موضوعات را هم در بر می‌گیرد. سوم اینکه موضوع امنیت از نظامی به دیگر موضوع‌های امنیت مانند اقتصادی بسط می‌یابد. چهارم اینکه از تصمیم‌گیری تا اجرا دارای فرایندی شبکه‌ای و منسجم است. با این ویژگی‌ها، حکمرانی امنیت به معنای نوعی نگاهی منطقی، منسجم و جامع به امنیت از موضوعیت تا عاملیت، در جهت تولید، حفظ و بازسازی آن است.

با وجود این ویژگی‌ها مشخص می‌شود که «حکمرانی امنیت» از چند جهت با «حکمرانی امنیتی» متفاوت است: اول اینکه حکمرانی امنیتی به معنای غلبه‌بخشی و تسری منطق و ملاحظات سخت‌افزاری امنیتی بر سایر بخش‌های اداری، اقتصادی و اجتماعی است (بهنام‌نیا، ۱۴۰۴: ۹۸-۹۶). حال‌آنکه در حکمرانی امنیت، نگاهی منطقی، منسجم و جامع به امنیت حاکم است که بر اساس تفویض اختیارات سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری به دیگر بخش‌ها در عین حفظ حاکمیت شکل می‌گیرد (Krahmann, 2003: 6). دوم اینکه حکمرانی امنیتی بر انحصار بازیگری و تصمیم‌گیری ساختار رسمی دولت در امر امنیت و تمرکز صرف بر تهدیدات نظامی تأکید دارد، درحالی‌که حکمرانی امنیت هم ازلحاظ عاملیت (خروج امنیت از انحصار دولت و مشارکت شبکه‌ای سایر بازیگران) و هم ازحیث موضوعیت (بسط مفهوم امنیت از امر نظامی به حوزه‌های اقتصادی،

اجتماعی و...)، دارای فرایندی شبکه‌ای و منسجم از تصمیم‌گیری تا اجراست.

همچنین «حکمرانی امنیت» از «امنیت حکمرانی» متمایز است. امنیت حکمرانی به معنای صیانت از ساختار حاکمیت، حفظ ثبات سیاسی و تاب‌آوری خود نظام حکمرانی است، درحالی‌که- همان‌گونه که گفته شد- حکمرانی امنیت به فرایند شبکه‌ای مدیریت، تولید، حفظ و بازسازی امنیت در سطح جامعه اشاره می‌کند و در نقطهٔ عزیمت و گستره با «امنیت در حکمرانی» تفاوت دارد که ناظر بر ثبات، پیش‌بینی‌پذیری و امنیت روانی و حقوقی در فرایندهای سیاست‌گذاری و مدیریت کلان کشور است. به‌این‌ترتیب، رابطه حکمرانی امنیت و حکمرانی امنیتی را می‌توان بر اساس نسبت‌های چهارگانه منطقی در قالب تباین کلی صورت‌بندی کرد؛ زیرا حکمرانی امنیتی رویکردی است که به امنیتی‌کردن حوزه‌های غیرامنیتی و تسلط نگاه اقتدارگرایانه بر مدیریت جامعه می‌پردازد و درمقابل، حکمرانی امنیت به معنای مدیریت شبکه‌ای و مشارکتی مقوله امنیت با حضور کنشگران غیردولتی است. این دو مفهوم در نقطه مقابل یکدیگر قرار دارند و هرچه یک نظام سیاسی به‌سوی حکمرانی امنیتی همراه با انحصارگرایی و نظامیگری حرکت کند، از تحقق حکمرانی امنیت یعنی توزیع قدرت و شبکه‌سازی مدنی در تولید امنیت دورتر خواهد شد. با توجه به همین تقابل بنیادین و برای پرهیز از هرگونه ابهام، باید یادآور شد که کاربرد ترکیب حکمرانی امنیتی در برخی فرازهای این پژوهش فقط جنبه وصفی دارد و از باب نسبت با دولت اسلامی به کار رفته است و هیچ‌گونه ارتباطی با رویکرد اقتدارگرایانه و اصطلاحی یادشده ندارد.

۲. موضوع امنیت

موضوع امنیت یکی از ابعاد اصلی در حکمرانی امنیت است؛ زیرا به‌واسطه آن، آستانه امنیتی، سیاست‌گذاری‌های امنیتی و درنهایت اولویت‌بندی و اقدام امنیتی شکل می‌گیرد. موضوع امنیت در ادبیات امنیتی جمهوری اسلامی ایران گاهی معادل مرجع امنیت به معنای چیزی به کار رفته که حفظ آن در اولویت قرار می‌گیرد و گاهی معنای نهاد یا فردی را می‌دهد که عهده‌دار تأمین امنیت است . اما همان‌گونه که برخی از پژوهشگران بر ضرورت اصلاح کاربرد دقیق این واژه تأکید کرده‌اند، موضوع امنیت با مرجع امنیت و بازیگر امنیت متفاوت است (خسروی، ۱۴۰۰: ۷۴).

بااین‌حال، در این پژوهش، موضوع امنیت معادل «Referent objects» در نظر گرفته شده است، به معنای چیزهایی که موجودیت آن‌ها در معرض تهدید قرار دارند و به تعبیر بوزان، از ادعای مشروعی هم برای بقا برخوردارند (بوزان،۱۳۹۲: ۶۹). به بیان دیگر، موضوع امنیت بر اموری دلالت می‌کند که مصونیت و حفظ آن‌ها در جامعه ضرورت دارد. این مفهوم، برخلاف مرجع امنیت که به معنای اولویت بقا از میان موضوع‌هایی است که حفظ آن‌ها اهمیت بیشتری دارد، به تمام اموری اشاره می‌کند که حفظشان برای جامعه بسیار مهم است.

۳. مفهوم شناسی نظام

در ادبیات فقهی، موضوع «نظام» یکی از مهم‌ترین مفاهیمی است که به‌واسطه تخصیص و حکومت بر دیگر ادله بر قبض و بسط حکم شرعی اثر می‌گذارد. مفهوم نظام خلاف تصور رایج که به‌نوعی معادل نظم در جامعه معنا می‌شود، با نظم متفاوت است. «نظم» در لغت به معنای «تألیف» (ابن فارس، ۱۴۰۴، ج۵: ۴۴۳)، «مرتب‌کردن»، «به رشته درآوردن» و «سرودن شعر» آمده است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۲: ۵۷۸). به تعبیر دیگر، نظم به معنای نوعی ترتیب و چینش متناسب اجزاء در کنار یکدیگر است، به‌گونه‌ای که هر جزئی در جای خود قرار گرفته باشد. اما نظام اگرچه از ریشه نظم است، بنا بر تصریح برخی از اهل لغت، به معنای نخی است که دانه‌های مروارید را به هم متصل می‌سازد (خلیل بن احمد، ۱۴۱۰الف، ج۸: ۱۶۵) و ازطریق نظم‌دادن و مرتب‌کردن دانه‌های مروارید ماهیت جدیدی را تألیف می‌کند و «محور اتصال» و یکپارچگی دیگر اجزا قرار می‌گیرد. به بیان ابن منظور، نظام به معنای آن چیزی است که ملاک و قوام شیء وابسته به آن باشد (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج۱۲: ۵۷۸). این معنای نظام همان چیزی است که در برخی از روایات هم به کار برده شده است. برای مثال، در خطبه ۱۴۶ نهج‌البلاغه مفهوم نظام در همین معنا به کار رفته است؛ در این خطبه، امیرالمومنین(ع) به خلیفه وقت درباره رفتنش به جنگ مشورت می‌دهد. مطابق این روایت، زمامدار به «نظام خرز»- یعنی رشته یا محوری که مهره‌ها را جمع می‌کند- تشبیه شده است:

> «موقعیت زمامدار مانند رشته است که مهره‌ها را جمع می‌کند و ارتباط می‌بخشد، اگر رشته از هم بگسلد، مهره‌ها پراکنده می‌شوند، و هریک به جایی خواهد افتاد، به‌گونه‌ای که هرگز نتوان همه را جمع کرد.»

این مفهوم از نظام نه‌تنها در لغت و روایت‌هایی که به آن استناد شد، بلکه در گفتمان فقهای شیعه هم در همین معنا به کار رفته، یعنی اصل، پایه یا آن چیزی که قوام موضوع به آن است. برای نمونه، برخی از فقیهان در تطبیقی که بر اختلال در نظام کرده‌اند، اصل، جوهر و اساس آن را مدنظر قرار داده‌اند. آیت‌الله خویی اختلال در نظام را به از بین رفتن بازار مسلمانان تطبیق نموده است (خویی،۱۴۱۰ق، ج۱: ۳۲۲). همچنین امام خمینی(ره) در تأیید تفاوت میان احکام نظامیه و شخصی با تطبیق اختلال در نظام به از بین بردن حکومت، این مفهوم از نظام را به کار برده است (امام خمینی، ۱۴۲۷ق، ج۱: ۳۳۹-۳۳۸). همچنین امام خمینی در استدلال بر حجیت امارات اختلال نظام را به معنای توقف سنگ زندگی اجتماعی تبیین کرده است (امام خمینی، ۱۴۲۷ق، ج۱: ۱۰۵). آیت‌الله گلپایگانی هم اختلال نظام را به انحلال جامعه تطبیق نموده است (گلپایگانی، ۱۳۷۲، ج۳: ۳۱۶). باوجوداین، بنا بر تصریح برخی از فقیهان معاصر، حفظ نظام به معنای جوهر اصلی است؛ ازاین‌رو، حفظ نظام نمی‌تواند در نظام‌های جزئی مانند نظام مدرسه مورد استدلال قرار گیرد (سیفی مازندرانی، بی‌تا، ج۱: ۲۱).

با وجود این تعریف و کاربرد نظام در گفتمان فقهای شیعه، موضوع امنیت در حکمرانی امنیت دولت اسلامی، در نسبت با حفظ «نظام» یعنی اصل و پایه آن نظام از جهت سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی سنجیده می‌شود. به تعبیر فلسفی، تهدیدهای امنیتی در جهت‌مندی با جوهر سنجش می‌شوند. ازاین‌جهت، تهدیدهای امنیتی تهدیدهایی هستند که نظام، جوهر، ملاک یا بنیان آن شیء را نفی می‌کند. با این مفهوم، دیگر هرگونه هرج‌ومرج یا بی‌نظمی در جامعه با استناد به حفظ نظام، صلاحیت ورود به این سطح برای تخصیص یا حکومت بر دیگر دلیل‌های شرعی را ندارد؛ زیرا این مفهوم فقط مواردی را در بر می‌گیرد که ملاک و محور اتصال آن پدیده را به‌گونه‌ای نفی کند که نظام یا شیرازه آن از بین برود یا به تعبیری که گذشت، سبب انحلال یا انقلاب ماهوی موضوع شود. به‌این‌ترتیب، اخلال در جامعه به‌علت بی‌نظمی زمانی ذیل این عنوان قرار می‌گیرد که سبب انحلال در جامعه شود.

برای نمونه، در ساحت اقتصادی، تخلفات مالی یا تورم‌های مقطعی در سطح انتظامی و نظارتی ارزیابی می‌شوند؛ اما اختلال ساختاری بر شریان‌های تأمین کالاهای اساسی که به فروپاشی اجتماعی و «اختلال نظام معیشت» بینجامد، تهدیدی کلان و مشمول قاعده

حفظ نظام است. به همین ترتیب، در ساحت سیاسی، اعتراضات صنفی و بی‌نظمی‌های موقت شهری، مجوزی برای اعمال رویکردهای سخت امنیتی و امنیتی‌سازی موضوعات عادی فراهم نمی‌کنند، درحالی‌که اقدامات براندازانه، تجزیه‌طلبی و نفوذ در ارکان تصمیم‌ساز به‌طور مستقیم بقای حاکمیت را با خطر انحلال مواجه می‌سازند. در ساحت اجتماعی-فرهنگی نیز هنجارشکنی‌های فردی تفاوتی بنیادین با تهاجم سازمان‌یافته برای «استحاله هویتی» دارند؛ این تهاجم با هدف گسست پیوند امت و حاکمیت، موجودیت و «اصل اسلام» را به مخاطره می‌اندازد.

توجه به این نکته ضرورت دارد که اثبات نظام در این معنا به معنای نبود امنیت در سطوح پایین‌تر نیست، بلکه ممکن است آن‌ها با دلیل‌های دیگری اثبات شود. در این پژوهش، فقط در ارتباط با حفظ نظام به‌مثابه یکی از مبانی فقهی موضوع امنیت در حکمرانی امنیت در دولت اسلامی پرداخته شده و ممکن است با استدلال به دیگر مبانی و ترکیب آن‌ها، نظریه‌ای دیگر استخراج شود.

ج) گونه‌شناسی نظام و صورت‌بندی موضوع امنیت در حکمرانی امنیت دولت اسلامی

بر اساس قاعده فقهی حفظ نظام، موضوع امنیت در حکمرانی امنیت دولت اسلامی در نسبت با صیانت از «نظام» صورت‌بندی می‌شود. در گفتمان فقهای شیعه، نظام سطوح و مراتب متمایز دارد و هرگونه اختلال یا تزلزل در این سطوح، به این دلیل که بنیان آن را متأثر می‌سازد، در قالب موضوع امنیت قابل صورت‌بندی است؛ ازاین‌رو، صورت‌بندی دقیق موضوع امنیت مستلزم تفکیک تحلیلی سطوح و مراتب بنیان نظام است.

۱. صورت‌بندی موضوع امنیت بر مدار «بقا و ثبات اجتماعی»

بقا و ثبات اجتماع نوع انسان اولین سطحی است که در گفتمان فقهای شیعه به‌عنوان موضوع امنیت به آن توجه شده است. این سطح از نظام که به‌مثابه یکی از ارزش‌های حیاتی جامعه انسانی مورد اهتمام خداوند قرار گرفته بر موردهایی اطلاق می‌شود که بدون تمرکز بر ملیت، نژاد یا دیگر معیارهای طبقه‌بندی، درصورت نبود آن‌ها امکان حیات نوع انسان، ناممکن یا سبب هرج‌ومرج در زیست اجتماعی نوع انسان شود. درواقع، مرز مفهومی این سطح با مراتب بعدی در این است که موضوع امنیت در اینجا «انسان بماهو انسان» و صیانت از حیات و نظام پایه اجتماعی است؛ بنابراین، «حفظ نظام» در این

لایه کاملاً مستقل از متغیرهای مذهبی یا وابستگی به ساختار سیاسی خاص تعریف می‌شود. به تعبیر دیگر، نظام در این نوع به معنای مجموعه سامانه سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است که ساختار جامعه بر آن نهادینه شده است (باقی‌زاده و امیدی‌فر، ۱۳۹۳: ۱۷۱). اهمیت حفظ این گونه از نظام در عبارت فقهای شیعه در موارد مختلفی از دانش‌های اصولی و فقهی تصریح شده است. برای نمونه، در دانش اصول فقه که نقش مهمی در فرایند استنباط و نوع نگاه به دلیل دارد، برخی از اصولی‌های نامدار تشیع مانند شیخ انصاری و آخوند خراسانی با استناد به این سطح از نظام، بر نفی احتیاط تام در دلیل انسداد رسیده‌اند (شیخ انصاری، ۱۴۱۹، ج۱: ۴۶۰؛ آخوند خراسانی، بی‌تا، ج۱: ۳۱۳).

میزان اهتمام شارع به ضرورت حفظ نظام را از دو مسیر می‌توان کشف کرد. اولین مسیر کشف اهمیت این موضوع برای شارع تحلیل محتوای دین یا شریعت است. تحلیل محتوای دین بیانگر دو موضوع است. اول اینکه در متن دین، نه‌تنها قانونی برای نفی نظام اجتماعی نوع انسان وجود ندارد، بلکه تمام قوانین شرعی برای ایجاد و تقویت نظام اجتماعی نوع انسان است (مرتضوی، ۱۳۹۸: ۳۸). از همین روست که برخی از فقیهان شیعه ارسال رسول و تشریع دین را در جهت حفظ این سنخ از نظام بیان کرده‌اند (فخر المحققین، ۱۳۸۷، ج۱: ۳؛ خویی، ۱۴۱۷، ج۲: ۳). دوم اینکه بر اساس قانون تناسب جرم و جزاء، شدت مجازات بیانگر فراوانی نفرت به‌خصوص نزد فرد حکیم است. با این توضیح، خداوند برای اخلالگران نظام اجتماعی نوع انسان، درصورتی‌که سبب نفی «نظام» شوند، مجازات «افساد» در زمین را قرار داده است. به تعبیری دیگر ایجاد فساد در زمین به‌واسطه اخلال در نظام نوع انسانی سبب سلب حق حیات یا محرومیت از دیگر نعمت‌ها می‌شود و این بیانگر میزان ارزش آن نزد شارع است. آدم‌ربایی، عادت به کشتن اهل ذمه و عادت به کشتن بندگان، نبش قبر و دزدیدن کفن، آتش‌زدن منزل دیگری در کنار برخی از موضوعات جدید مانند اخلال در بازار اقتصادی، اختلاس و قاچاق انسان برخی از مصادیق فساد در زمین برشمرده شده‌اند (یزدانی، احمری، و رجائی پور، ۱۴۰۱: ۷۴۹).

مهم‌ترین دلیلی که بر ضرورت حفظ نظام اجتماعی می‌توان اقامه کرد دلیل عقلی است. مطابق حکم عقلی، عقل انسان به‌صورت مستقل، هرگونه اختلال نظام، در زندگی اجتماعی را قبیح و هرگونه اقدام برای حفظ نظام اجتماعی را «حَسَن» می‌داند و با ضمیمه قاعده ملازمه که هرچیزی که عقل آن را حسن یا قبیح بداند، شرع هم آن را حسن

یـا قبیـح شـمارش می‌نمایـد، حکـم شـرع دربـاره ایـن موضـوع کشـف می‌شـود. افزون‌بـر ایـن، اقـدام بـرای حفـظ نظـام اجتماعـی نـوع انسـان کـه اعـم از نظـام سیاسـی و اقتصـادی اسـت یـا اقـدام بـرای ایجـاد اختـلال و نفـی نظـام اجتماعـی، بـه تعبیـر حکیمـان مسـلمان از سـنخ تأدیبـات صلاحیـه اسـت. تادیبـات صلاحیـه کـه در علـم منطـق از آن بـه آراء محمـوده هـم نـام بـرده می‌شـود به معنـای اتفـاق همـه عقـلا بـر اعتبـار مصلحـت یـا مفسـده نوعـی به اعتبـار کمـال و نقـص اسـت. ماننـد مصلحتـی کـه در عـدل بـرای حفـظ نظـام و بقـای نـوع انسـان وجـود دارد (مظفـر، ۱۳۸۸، ج۲: ۲۸۰). به همیـن دلیـل، عقـل بر قبـح اقـدام برای نفـی نظـام نـوع انسـانی و قبـح عـدم اقـدام درصـورت ایجـاد اخـلال در نظـام نـوع انسـانی حکـم می‌کنـد و سـیره عقـلا در طـول تاریـخ پشـتوانه ایـن حکـم عقـل اسـت. به ایـن سـطح از نظـام در مـوارد مختلفـی ماننـد قضـاوت، شـهادت، نـکاح، به‌عنـوان دلیـل ازسـوی فقهـای شـیعه اسـتناد شـده اسـت.

۲. صورت‌بندی موضوع امنیت بر مدار «حفظ هویت اسلام»

حفـظ نظـام اسـلامی یعنـی پایـه و اسـاس اسـلام دومیـن سـطح از نظـام اسـت کـه به‌عنـوان موضـوع امنیـت مـورد توجـه فقیهـان امامیـه قـرار گرفتـه اسـت. ایـن سـطح از نظـام اسـلامی کـه در گفتمـان فقیهـان شـیعه بیشـتر بـه آن بـا عبارت‌هایـی ماننـد «حفـظ بیضـه اسـلام» و اسـاس اسـلام توجـه شـده، به معنـای حفـظ اصـل اسـلام و ظـرف تحقـق آن یعنـی سـرزمین‌های اسـلامی، جامعیـت و جمعیـت مسـلمانان بـدون دخالـت عنصرهـای ماننـد ملیـت اسـت. مـرز مفهومـی و شـاخصه ممیـزه ایـن سـطح، تمرکـز بـر «مسـلمان بماهـو مسـلمان» و صیانـت از هویـت مکتبـی، موجودیـت و تمامیـت ارضـی امـت اسـلام اسـت؛ ازایـن‌رو، وجـوب حفـظ بیضـه اسـلام در ایـن مرتبـه، فراتـر از مرزهـای جغرافیایـی-ملـی و مسـتقل از بـود یـا نبـود سـاختار نهادینه‌شـده نظـام سیاسـی موضوعیـت می‌یابـد. بـرای مثـال، میـرزای قمـی، بـه پیـروی از شـهید اول، بیضـه اسـلام را بـه اصـل و جامعـه اسـلامی تفسـیر کـرده و بـر وجـوب حفـظ آن نیـز فتـوا داده اسـت (شـهید اول، بی‌تـا، ج۲: ۳۰؛ میـرزای قمـی، بی‌تـا، ج۱: ۳۷۰).

حفـظ نظـام اسـلامی از منظـر امـام خمینـی(ره) از واجبـات مؤکـد و اخـلال در امـور مسـلمانان مـورد غضـب خداونـد اسـت و حتـی بنـا بـر اندیشـه حداقل‌گرایـی در فقـه سیاسـی، حفـظ نظـام در زمـره امـور حسـبه محسـوب شـده، یعنـی اموری کـه از یـک سـو متصـدی مشـخص نـدارد و از سـوی دیگـر خداونـد راضـی بـه تـرک آن نیسـت. اهمیـت حفـظ نظـام اسـلامی در بیـان امـام

خمینی(ره) به صورت‌های مختلفی بیان شده است. اولین تحلیل ایشان در اولویت بقای اصل اسلام در مقام تزاحم با دیگر مصلحت‌ها استناد به سیره اهل‌بیت(ع) در فداکردن خود است. امام خمینی(ره) با استدلال به این سیره که اهل‌بیت(ع) جان خود را فدای اسلام کردند، بر اهمیت و ارزشمندی اصل اسلام تأکید کرد (خمینی، ۱۳۸۹، ج۱۵: ۳۶۵). افزون‌بر این، ایشان با استنباط از اهمیت برخی از احکام به‌مثابه خط قرمز شارع و حکومت اصل اسلام بر آن‌ها بر ارزشمندی و اولویت حفظ نظام اسلامی و جامعه اسلامی نسبت به فرد تصریح کرده‌اند:

> «بااینکه قتل نفس مؤمن از همه گناهان کبیره، شاید بعد از شرک بالله، بالاتر باشد؛ قتل نفس مؤمن بی‌گناه، لکن اسلام؛ همین اسلامی که این‌قدر راجع به مؤمنین سفارش فرموده است و تحذیر از قتل نفس مؤمن کرده، از احکام جهادش این است که اگر یک دسته از همین مؤمنین، از همین مسلمین، از همین فقها، از همین- عرض بکنم- دانشمندان را کفار جلو قرار دادند و سپر قرار دادند برای خودشان که بیایند، امر فرموده است که همه را بکشید؛ این‌ها با آن‌ها، این‌ها همه شهیدند و به بهشت می‌روند، آن‌ها هم جهنم؛ برای اینکه حفظ ثغور اسلام است؛ حفظ نظام اسلام است؛ حفظ ثغور اسلام است. حفظ ثغور اسلام جزءِ فرایضی است که هیچ فریضه‌ای بالاتر از آن نیست؛ حفظ اسلام است.» (خمینی، ۱۳۸۹، ج۱۶: ۴۶۵)

حفظ اصل اسلام، جمعیت مسلمانان و جامعیت آنان، افزون‌بر اینکه فقهای شیعه بر آن اجماع دارند، مستند به برخی از دلیل‌های نقلی نیز هست. مهم‌ترین دلیل بر ضرورت حفظ اصل نظام اسلامی مجموعه روایت‌هایی است که در باب مرزداری و اهمیت دفاع از سرزمین‌های اسلامی نقل شده است. مهم‌ترین روایت رایج بین بیشتر فقیهان روایت نقل‌شده از امام رضا(ع) است؛ طبق این روایات، همان‌گونه که از منطوق آن فهمیده می‌شود، دفاع از «دارالاسلام»، «جمعیت مسلمانان» و «اصل اسلام» به‌مثابه وظیفه حتی درصورت نبود حاکم مشروع بیان شده است. این روایت هرچند درخصوص مرزبانی است، اما اطلاق «تعلیل» امام درباره «اندراس» اسلام، بیانگر عدم خصوصیت دفاع از مرز است؛ ازاین‌رو، دفاع از مرز جغرافیایی خصوصیت ندارد و هرچیزی که سبب نابودی اسلام شود به‌گونه‌ای که «نظام» آن را نفی کند یا به تعبیر امام سبب اندارس یا از بین رفتن اصل اسلام شود مقابله با آن لازم است.

«صحيحة يونس، عن أبي الحسن الرضا «ع» فيمن أخذ السلاح من قبل الحكومة وذهب إلى الثغور قال: «فإن جاء العدوّ إلى الموضع الذي هو فيه مرابط كيف يصنع؟ قال: يقاتل عن بيضة الإسلام. قال: يجاهد؟ قال: لا، إلّا أن يخاف على دار المسلمين. أ رأيتك لو أنّ الروم دخلوا على المسلمين لم ينبغ لهم أن يمنعوهم. قال: يرابط ولا يقاتل، و إن خاف على بيضة الإسلام والمسلمين قاتل فيكون قتاله لنفسه ليس للسلطان، لأنّ في دروس الإسلام دروس ذكر محمد «ص».» (کلینی، ۱۴۰۷، ج۵: ۲۱)

حفظ یکپارچگی و جامعیت امت اسلامی یکی دیگر از مواردی است که فقیهان امامیه حفظ نظام آن را ضروری بیان کرده‌اند. از نگاه میرزای نائینی، حفظ وحدت میان مسلمانان مستند به سیره قطعی پیامبر اکرم(ص) و از بدیهیات عقل است. افزون‌بر این، مجموعه احکام شرعی و «تحریص» به اجتماعات و «ترغیب» به احسان از اسباب استحکام الفت و محبت میان مسلمانان است (نائینی، ۱۴۲۴: ۱۶۸). حفظ یکپارچگی در امت اسلامی در سیره اهل بیت(ع) به‌خصوص در سیره حکومت‌داری امام علی(ع) دارای موردهای متفاوتی است که نسبت به ارزش امنیتی حاکم بر دیگر ارزش‌ها از نمود بیشتری برخوردار است. در مورد اول، ضرورت حفظ یکپارچگی جامعه اسلامی به تصریح امام(ع) مانع اقدام برای پس‌گیری منصب خلافت بود. از همین جهت، حضرت در روایتی که شیخ مفید آن را نقل کرده بر حفظ یکپارچگی امت اسلامی در کنار بقای دین بر آن تأکید و بیان کرده است «به‌خدا قسم، اگر ترس آن نبود که مسلمانان پراکنده شوند و به کفر بازگردند و دین صدمه ببیند، بی‌گمان تا آنجا که توان داشتیم این وضع را دگرگون می‌ساختیم.» (شیخ مفید، ۱۴۱۳: ۴۳۷)

مورد دوم که از برخود امام با ناکثین کشف می‌شود، قراردادن یکپارچگی امت اسلامی به‌مثابه آستانه امنیتی است. مطابق روایتی که سیدرضی(ره) در نهج‌البلاغه از امام علی(ع) نقل کرده، حضرت در واکنش به اتحاد فتنه‌گران جمل، حفظ اجتماع، یکپارچگی و نظام مسلمانان را به‌مثابه آستانه امنیتی دولت علوی قرار داد:

«إِنَّ هَؤُلَاءِ قَدْ تَمَالَئُوا عَلَى سَخْطَةِ إِمَارَتِي، وَ سَأَصْبِرُ مَا لَمْ أَخَفْ عَلَى جَمَاعَتِكُمْ، فَإِنَّهُمْ إِنْ تَمَّمُوا عَلَى فَيَالَةِ هَذَا الرَّأْيِ انْقَطَعَ نِظَامُ الْمُسْلِمِينَ.» (سیدالرضی، ۱۴۱۴، خطبه ۱۶۸)

۳. صورت‌بندی موضوع امنیت بر مدار «نظام سیاسی»

صورت‌بندی موضوع امنیت بر محور استقرار و استمرار نظام سیاسی سومین سطح از دستگاه مفهومی نظام است که فقهای شیعه بر آن اهتمام داشته‌اند. در این سطح، موضوع محوری نیازمند صیانت، «نظام سیاسی» به‌مثابه یک نهاد حقوقی و ساختار حاکمیتی مستقر است. مرز مفهومی و وجه ممیز این سطح با دو مرتبه پیشین، در تقید آن به «نهاد دولت» نهفته است؛ بدین معنا که فراتر از صیانت صرف از حیات بشری (نظام نوع انسانی) یا حفظ کیان هویتی مکتب مستقل از جغرافیا (نظام اسلامی)، تمرکز امنیتی بر حفظ تشکیلات سیاسی، نهادهای قدرت، اقتدار حاکمیتی و تمامیت ارضیِ ساختاری است که اجرای احکام و مدیریت جامعه را بر عهده دارد. براین‌اساس، در منطق فقهی حکمرانی امنیت، حفظ نظام سیاسی اسلامی به‌عنوان بستر نهادینه‌شده اعمال حاکمیت و تأمین نظم عمومی، در رأس اولویت‌های صیانتی قرار می‌گیرد.

نظام سیاسی در طبقه‌بندی فقهای شیعه به دو دسته از نظام‌های «عادل» و «جائر» تقسیم شده است. ضرورت حفظ نظام سیاسی در گفتمان فقیهان شیعه اختصاص به نظام‌های سیاسی عادل ندارد، بلکه نظام‌های جائر را هم در بر می‌گیرد. برخی از فقیهان با تشبیه جامعه به بدن و حاکم به سر، بر اهمیت و نقش بنیادین حاکم در جامعه پرداخته‌اند. در این نگاه، تفاوتی نیست میان حفظ نظام سیاسی عادلانه و نظام سیاسی جور یعنی نظامی که در طول ولایت الهی و اندیشه نصب قرار ندارد؛ زیرا همان‌گونه که میرزای قمی در نسبت با برخی از روایات بیان کرده، برای دشمن در جایگاه ایجاد تهدید وجودی یعنی تهدید به اصل اسلام و جامعه اسلامی، نوع سلطنت ازلحاظ عدالت و جور تفاوتی ندارد. چون در این موارد، بقای جامعه اسلامی وابسته به سلطنت غیرمأذون است، حفظ نظام سیاسی جائر هم ضرورت می‌یابد (میرزای قمی، بی‌تا، ج۱:۳۷۱-۳۷۰). همچنین میرزای نائینی هم با استناد به برخی از دلیل‌های نقلی مانند «مالا یُدرَكُ كلُّه، لایُترك كلُّه»، دلیل عقلی مانند «حسم ماده فساد» و کارکرد عملی حکومت جور در ایجاد مانعیت برای تصرف سرزمین‌های اسلامی به حکم ثانوی بر ضرورت حفظ آن استدلال کرده است (نائینی، ۱۴۲۴: ۶۳). به‌این‌ترتیب، خلاف آنچه در برخی از پژوهش‌ها بیان شده، فتوای حفظ نظام سیاسی ازحیث اجتهادی به امام خمینی(ره) اختصاص ندارد. افزون‌بر این، بسیاری دیگر از فقهیان مانند سیدمحمد مجاهد نه‌تنها در ساحت نظر و

فتوا، بلکه در میدان عمل هم با تدوین رسائل جهادیه و حضور در میدان‌های عملیاتی بر ضرورت حفظ نظام سیاسی مانند دستگاه قاجار در جنگ‌های ایران و روس در سال ۱۹۱۸ میلادی همت گماشته‌اند.

ج) ملاک اولویت نظام‌ها در منطق حکمرانی امنیت دولت اسلامی

ملاک اولویت نظام‌ها در منطق حکمرانی امنیت در دولت اسلامی، از همان منطق اولویت‌بندی در دیگر باب‌های فقهی پیروی می‌کند. مهم‌ترین ملاک برای طبقه‌بندی به‌خصوص در نظام سیاسی که مورد توجه فقیهان در موارد گوناگونی قرار گرفته، فتوا و عمل بر اساس «اهم و مهم» است. مطابق این ملاک که مستند به دلیل عقلی و نقلی است، بر اساس موقعیت‌مندی یعنی به‌لحاظ شرایط زمانی، مکانی و شرایط حکم و فتوا نظام اولویت‌ها بر اساس سیر وجودی و سیر وجوبی، اهم بر مهم مقدم می‌شود. مطابق این ملاک، آنچه در اولویت حفظ نسبت به دیگر نظام‌ها قرار می‌گیرد، نظامی است که از اهمیت بیشتری برخوردار باشد. تجزیه‌وتحلیل بیانات فقهای شیعه نشان می‌دهد با توجه به کیفیت ارتباط گونه‌های نظام به ضمیمه برخی از دلیل‌های عقلی و نقلی، حفظ نظام سیاسی به‌علت موقعیت‌مندی و اهمیت کارکردی از دیگر نظام‌ها اهمیت بیشتری دارد.

اولویت بقاء نظام سیاسی نسبت به دیگر ارزش‌های اجتماعی در نظام دینی از احکام عقلی است. ضرورت اهتمام به نظام اجتماعی نوع انسان به تعبیر حکیمان مسلمان، سبب تشریع دین و ارسال رسولان الهی معلول وجوب رسالت و امامت در عالم ثبوت است. به تعبیر دیگر، در عالم ثبوت، وجوب امامت معلول تشریع دین و تشریع دین معلول حفظ نظام اجتماعی نوع انسان است، اما در عالم اثبات که ظرف تحقق و امتثال است، همین سیر به‌صورت معکوس است، یعنی امامت علت بقای دین و دین علت بقای حفظ نظام نوع انسان است. حفظ نظام سیاسی خط مقدم حفظ دین و حفظ نظام نوع انسان است. آن‌گونه که برخی از فقیهان بیان کرده‌اند، عدم حکومت اسلامی «مساوق» تعطیلی اسلام است (منتظری، ۱۴۰۹، ج۱: ۴۲۵).

> «إنّ الأحكام الإلهيّة سواء الأحكام المربوطة بالماليّات، أو السياسيّات، أو الحقوق لم تنسخ، بل تبقى إلى يوم القيامة، و نفس بقاء تلك الأحكام يقضي بضرورة حكومة و ولاية، تضمن حفظ سيادة القانون الإلهيّ، و تتكفّل بإجرائه، و لا يمكن إجراء أحكام الله

إلّا بها؛ لئلّا یلزم الهرج و المرج. مع أنّ حفظ النظام من الواجبات الأکیدة، و اختلال أُمور المسلمین من الأُمور المبغوضة، و لا یقام بذا، و لا یسدّ هذا إلّا بوال و حکومة.» (خمینی، بی‌تا، ج۲: ۶۱۹)

مطابق برخی از روایت‌هایی که در باب ضرورت حکومت مورد استدلال فقیهان قرار گرفته است، به‌صراحت به برخی از کارکردهای بنیادین حکومت مانند حراست از وحدت امت و بقای دیگر ارزش‌های حیاتی در جامعه به‌واسطه استقرار و استمرار حکومت پرداخته شده است (احمد بن علی طبرسی، ۱۴۰۳، ج۱: ۹۹). مهم‌ترین کارکرد نظام سیاسی به‌صراحت برخی از روایت‌ها مانند روایت «زراره» که به‌صورت صحیح از امام باقر(ع) نقل شده است، پایه‌های اسلام را در پنج محور «نماز»، «روزه»، «زکات»، «حج» و «ولایت» شمارش کرده و ولایت را «دلیل» یا سبب بقای دیگر احکام دینی قرار داده است:

«عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّلْتِ جَمِيعاً عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ حَرِيزِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ: بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسَةِ أَشْيَاءَ عَلَى الصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ وَ الْحَجِّ وَ الصَّوْمِ وَ الْوَلَايَةِ قَالَ زُرَارَةُ فَقُلْتُ وَ أَيُّ شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ أَفْضَلُ فَقَالَ الْوَلَايَةُ أَفْضَلُ لِأَنَّهَا مِفْتَاحُهُنَّ وَ الْوَالِي هُوَ الدَّلِيلُ عَلَيْهِنَّ.» (کلینی، ۱۴۰۷، ج۲: ۱۹)

روایت دیگری که بر ماهیت «آلی» دولت در نظام اسلامی نسبت به بقای ارزش‌ها دلالت می‌کند روایتی است که فضل ابن شاذان از امام رضا(ع) نقل کرده است. مطابق این روایت، فلسفه تشریع امامت در اندیشه سیاسی اسلامی، حفاظت از دین، دیگر ارزش‌های اجتماعی و عدم فساد خلق یا همان نظام نوع انسانی بیان شده است:

«وَ مِنْهَا: أَنَّهُ لَوْ لَمْ يَجْعَلْ لَهُمْ إِمَامًا قَيِّمًا أَمِينًا حَافِظًا مُسْتَوْدَعًا لَدَرَسَتِ الْمِلَّةُ ، وَ ذَهَبَ الدِّينُ ، وَ غُيِّرَتِ السُّنَنُ وَ الْأَحْكَامُ ، وَ لَزَادَ فِيهِ الْمُبْتَدِعُونَ ، وَ نَقَصَ مِنْهُ الْمُلْحِدُونَ ، وَ شَبَّهُوا ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ ؛ إِذْ قَدْ وَجَدْنَا الْخَلْقَ مَنْقُوصِينَ مُحْتَاجِينَ غَيْرَ كَامِلِينَ ، مَعَ اخْتِلَافِهِمْ وَ اخْتِلَافِ أَهْوَائِهِمْ وَ تَشَتُّتِ حَالَاتِهِمْ ؛ فَلَوْ لَمْ يَجْعَلْ فِيهَا قَيِّمًا حَافِظًا لِمَا جَاءَ بِهِ الرُّسُولُ الْأَوَّلُ لَفَسَدُوا عَلَى نَحْوِ مَا بَيَّنَّاهُ وَ غُيِّرَتِ الشَّرَائِعُ وَ السُّنَنُ وَ الْأَحْكَامُ وَ الْإِيمَانُ ، وَ كَانَ فِي ذَلِكَ فَسَادُ الْخَلْقِ أَجْمَعِينَ.» (برقی، بی‌تا، ج۱: ۲۸۶)

با این توضیح، اموری که از جهت «رتبی» از صلاحیت ویژه برای بقا در حکمرانی امنیت دولت اسلامی برخوردارند و باید در سیاست‌گذاری امنیت ملی دولت اسلامی به آن‌ها توجه شود، اموری هستند که ازلحاظ رتبی «ملاک» نظام سیاسی یا ملاک دولت اسلامی را نفی کنند؛ زیرا نفی نظام سیاسی در مقام تحقق در حقیقت سبب نفی اصل اسلام و نفی اصل اسلام سبب نفی نظام نوع انسان می‌شود. با این معیار، موضوعی که در تلاش برای نفی یا مقدمه نفی دولت اسلامی نشود، صلاحیت ارتقاء به موضوع امنیتی را ندارد. به تعبیر علامه طباطبایی ذیل تفسیر محارب، عنوان حرب فقط بر موضوع‌هایی قرار می‌گیرد که سبب اخلال یا ابطال ولایت شود (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج۵:۵۳۳). حوزه‌های اخلال یا ابطال ولایت، بر اساس عنصرهای دولت مدرن، هر موضوعی است که نسبت به مردم، سرزمین، حکومت و حاکمیت ولی الهی به نصب خاص یا نصب عام اخلال یا اختلال وارد کند.

نتیجه‌گیری

برایند تحلیل دستگاه مفهومی نظام در این پژوهش اثبات می‌کند که موضوع امنیت در دولت اسلامی به‌مثابه اموری که «موجودیت» آن‌ها در معرض تهدید است و ادعای مشروعی برای بقا دارند، پیوند عمیقی با قاعده حفظ نظام در فقه سیاسی دارد. نخستین دستاورد نظری این پژوهش تحدید دقیق مفهومی «نظام» بر مبنای فقه سیاسی است؛ این صورت‌بندی نشان می‌دهد که مفهوم نظام اگرچه ازلحاظ متعلق وسیع است، حکم ویژه حفظ آن فقط زمانی موضوعیت می‌یابد که اختلال در ملاک و قوام یا جوهر نظام رخ دهد. بدین معنا که قاعده حفظ نظام فقط درصورتی سبب تخصیص یا حکومت بر دیگر ادله شرعی می‌شود که هسته یا قوام متعلق نظام هدف قرار گیرد و در غیر این صورت، استناد به این قاعده صحیح نیست، حتی اگر ذیل عمومیت یا اطلاق دلیل دیگری باشد.

بنابراین، این رویکرد با معرفی ملاک مشخصی برای موضوع امنیت، مانع از امنیتی‌سازی گسترده شده، می‌تواند به‌عنوان یک معیار دقیق حقوقی، مرز میان جرم امنیتی و سایر جرائم را شفاف سازد و ملاکی حقوقی و قابل انضباط برای تمیز جرم امنیتی از سایر جرائم فراهم آورد. ازسوی‌دیگر، دستاورد دیگر این پژوهش در حوزه حکمرانی امنیت ارائه گونه‌شناسی منسجمی از سطوح امنیت است. براین‌اساس،موضوع امنیت با توجه به حفظ نظام در اندیشه سیاسی، در سه سطح بقا و ثبات اجتماعی، حفظ هویت اسلام و استقرار حاکمیت سیاسی صورت‌بندی می‌شود که از میان آن‌ها، استقرار و استمرار نظام سیاسی به‌علت ماهیت آلی و اهمیت کارکردی، از اولویت بیشتری برای بقا برخوردار است؛ بااین‌حال، این تقدم رتبی در سطح نظام سیاسی، ناظر به کارکرد و جایگاه آن در قوام سایر سطوح است و به معنای تحدید دامنه موضوع امنیت به این سطح یا فروکاست آن به امری انحصاری نیست. از همین روی، این پژوهش ثابت می‌کند که موضوع امنیت در دولت اسلامی نه‌تنها منضبط است، بلکه انحصارگرایانه نیست؛ زیرا از یک سو به حاکمیت اختصاص ندارد و امنیت شهروندان را نیز در بر می‌گیرد و از سوی دیگر، به کشور اسلامی خاص محدود نمی‌شود، بلکه تمام دولت‌های اسلامی و جامعه مسلمانان را شامل می‌گردد. درنهایت، به‌عنوان جامع‌ترین دستاورد در نقد رویکردهای انحصاری دولت‌محور، این پژوهش نشان می‌دهد که دولت اسلامی و در سطحی دیگر، فراتر از کشورهای اسلامی، با عبور از چارچوب‌های صرفاً ایدئولوژیک، موضوع امنیت را در سطح نوع انسان صورت‌بندی می‌کند.

تعارض منافع
تضاد منافع : در انجام مطالعه حاضر هیچ‌گونه تضاد منافعی وجود ندارد.
موازین اخلاقی : در انجام این پژوهش تمامی اصول و موازین اخلاقی رعایت گردیده است.
شفافیت داده‌ها: داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.
حامی مالی: این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

آخوند خراسانی، محمدکاظم (بی‌تا). کفایة الأصول. مؤسسة آل‌البیت (علیهم‌السلام) لإحیاء التراث.

ابن فارس، احمد بن فارس (۱۴۰۴). معجم مقاییس اللغة (چ۱). انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق). لسان العرب (چ۱). دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع.

افتخاری، اصغر و صادقی، محمد (۱۳۹۱). بررسی قاعده حفظ نظام و ابعاد آن در نظام حقوقی سیاسی جمهوری اسلامی ایران. مطالعات حقوق خصوصی، ۴۲(۴)، ۴۰-۲۱.

امیدی‌فرد، عبدالله و پیله‌ور، مرضیه. (۱۳۹۶). بررسی فقهی قاعدهٔ ارشاد جاهل. پژوهش‌های فقهی، ۱۳(۳۰)، ۵۲۱-۴۸۵.

باقی‌زاده، محمدجواد و امیدی‌فرد، عبدالله (۱۳۹۳). ضرورت حفظ نظام و منع اختلال در آن در فقه امامیه. شیعه‌شناسی، (۴۷)، ۲۰۰-۱۶۹.

برقی، احمد بن محمد (بی‌تا). المحاسن (چ۲). دارالکتب الإسلامیة.

بوزان، باری؛ ویور، اُلی؛ و دو ویلد، پاپ (۱۳۹۲). چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت (چ۲). مترجم علیرضا طیب. پژوهشکده مطالعات راهبردی.

بهنام‌نیا، علی اصغر (۱۴۰۴). اندیشه حکمرانی امنیتی. مطالعات حکمرانی اسلامی، ۱(۲)، ۱۱۴-۸۹. doi:.10.22081/jislamicgo.2025.71999.1029

آیین حکمرانی (آرشیو مقالات) (۱۴۰۵). پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی. بازیابی شده در: ۵ مرداد ۱۴۰۵، https://aeinehokmrani.iict.ac.ir

خسروی، علیرضا (۱۴۰۰). اهداف مرجع امنیت و بازسازی حکمرانی امنیت ملی در گفتمان انقلاب اسلامی. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۴(۳)، ۹۹-۶۵.

خلیل بن احمد (۱۴۱۰ق). العین (چ۲). مؤسسه انتشارات هجرت.

خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۸۹). صحیفه امام (چ۵). مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س).

خمینی، سیدروح‌الله (۱۴۲۷ق). أنوار الهدایة فی التعلیقة علی الکفایة (چ۳). مؤسسه تنظیم و نشر تراث الإمام الخمینی(س).

خمینی، سیدروح‌الله (بی‌تا). کتاب البیع. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س).

خویی، سیدابوالقاسم (۱۴۱۰ق). التنقیح فی شرح العروة الوثقی (به کوشش علی الغروی). دارالهادی.

خوئی، سیدابوالقاسم (۱۴۱۷ق/۱۹۹۶م). مصباح الفقاهة (به کوشش محمدعلی التوحیدی التبریزی، ۷ جلد). مؤسسه انصاریان.

درگاهی، مهدی (۱۳۹۵). میان‌کنش قاعده حفظ نظام و حریم خصوصی افراد. پژوهش‌های حفاظتی و امنیتی، (۱۹)، ۹۰-۷۱.

رضایی، مهدی و نخجوانی، نرگس (۱۳۹۹). حکمرانی امنیت ملی در پرتو نظریه قضایی‌سازی سیاست. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۹۰، ۷۶-۵۳.

سیفی مازندرانی، علی‌اکبر (بی‌تا). مبانی الفقه الفعال فی القواعد الفقهیة الأساسیة .

شهید اول، محمد بن مکی (بی‌تا). الدروس الشرعیة فی فقه الإمامیة. مؤسسة النشر الإسلامی.

شیخ انصاری، مرتضی (۱۴۱۹ق). فرائد الأصول. مجمع الفکر الإسلامی.

صدرانیا، حسن (۱۳۹۹). ارزیابی نقش شورای امنیت کشور در ساختار حکمرانی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۳(۴)، ۱۴۶-۱۱۱.

طباطبایی، محمدحسین (۱۳۹۰). المیزان فی تفسیر القرآن (چ۲). مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.

طبرسی، احمد بن علی (۱۴۰۳). الاحتجاج (چ۱). نشر المرتضی.

فخرالمحققین، محمد بن الحسن (۱۳۸۷ق). إیضاح الفوائد فی شرح إشکالات القواعد. المطبعة العلمیة.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی (چ۴). دارالکتب الإسلامیة.

گلپایگانی، سیدمحمدرضا موسوی (۱۴۱۲ق). الدر المنضود فی أحکام الحدود (ج۳). دارالقرآن الکریم.

مرتضوی، سیدضیاء (۱۳۹۸). قاعده حفظ نظام و پیوند آن با حفظ نظام سیاسی. فصلنامه علوم سیاسی، ۲۲(۸۶)، ۵۲-۲۹.

مرتضوی، سیدضیاء. (۱۴۰۳). بررسی فقهی حفظ نظام و مسائل آن. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

مرندی، سیدمحمد (۱۴۰۰). نقش رهبری در حکمرانی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۴(۴)، ۱۵۳-۱۷۶.

مظفر، محمدرضا (۱۳۸۸). أصول الفقه (چ۵). جماعة المدرسین.

مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ق). المقنعة (چاپ ۱). کنگره جهانی شیخ مفید.

ملک‌افضلی اردکانی، محسن (۱۳۹۹). قاعده حفظ نظام. سازمان انتشارات و پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

منتظری، حسینعلی (۱۴۰۹ق). دراسات فی ولایة الفقیه و فقه الدولة الإسلامیة (چ۲). نشر تفکر.

میرزای قمی، ابوالقاسم (بی‌تا). جامع الشتات فی أجوبة السؤالات.

میرلوحی، سیدعلی و مهدوی کنی، مهدیه (۱۴۰۳). تحلیل مبانی و فرایند تغییر احکام عبادی در مقام تزاحم با مصلحت «حفظ نظام». آموزه‌های فقه عبادی، (۸)،۱۲۲-۹۸.

میرمحمدی، مهدی و بنی‌هاشم، میرقاسم (۱۴۰۴). حکمرانی امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران (مجموعه مقالات). پژوهشکده مطالعات راهبردی.

نائینی، محمدحسین غروی (۱۴۲۴ق). تنبیه الأمة و تنزیه الملة. دفتر تبلیغات اسلامی.

وسکوئی اشکوری، حمید؛ ملائی کندلوس، فخرالله؛ دیوسالار، بیت‌الله؛ و ذکائیان، پرویز (۱۳۹۹). تبیین فقهی حقوقی قواعد و اصول حاکم بر قاعده حفظ نظام در اجرای احکام اسلامی. قرآن و طب، (۱۰)، ۱۳۲-۱۱۸.

الهام، غلامحسین و موسوی، سید یحیی (۱۳۹۱). وجوب حفظ نظام اسلامی در اندیشه سیاسی امام خمینی(ره). مجلس و راهبرد، (۶۹)، ۱۱۸-۹۱.

یزدانی، علی؛ احمری، حسین؛ و رجایی‌پور، مصطفی (۱۴۰۱). مصادیق افساد فی‌الارض و محاربه از منظر فقه و حقوق اسلامی. ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۵(۳)، ۷۷۷-۷۴۹.

Bevir, M., & Hall, I. (2013). The rise of security governance. In M. Bevir, O. Daddow, & I. Hall (Eds.), Interpreting global security (pp. xx–xx). New York: Routledge.

Daase, C., & Friesendorf, C. (2010). Security governance and the problem of unintended consequences. In C. Daase & C. Friesendorf (Eds.). Rethinking security governance. Routledge.

Hameiri, S., Jones, L., & Sandor, A. (2018). Security governance and the politics of state transformation: Moving from description to explanation. Journal of Global Security Studies, 3(4), 463–482.

Krahmann, E. (2003). Conceptualizing security governance. Cooperation and Conflict, 38(1), 5–26.

United Nations Development Programme (UNDP) (1997). Governance for sustainable human development. UNDP.